

Albert Camus. Filozofijsko poimanje "apsurda"

Tomakić, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:091794>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-02**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i filozofije

Lucija Tomakić

Albert Camus. Filozofijsko poimanje „apsurda“

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Pavao Žitko

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za filozofiju

Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i filozofije

Lucija Tomakić

Albert Camus. Filozofijsko poimanje „apsurda“

Završni rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti, znanstveno polje: filozofija,

znanstvena grana: filozofska antropologija

Mentor: doc. dr. sc. Pavao Žitko

Osijek, 2023.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 11. 9. 2023.

Lucija Tomakić, 0122236188

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Riječ „apsurd“ korijene vuče od latinske riječi absurdus, a prevodi se kao besmisao. Apsurdom se proučava način na koji pojedinac živi i u kakvome je odnosu sa svijetom koji ga okružuje. Apsurd tako postaje središnja tema filozofije egzistencije, a samim time i francuskog egzistencijalizma u kojemu se, svojim književnim djelovanjem, ističe Albert Camus. Iako se skromno nije smatrao filozofom, Camusova filozofska misao izražena u njegovim djelima zasigurno nije za zanemariti i ostavila je velikog traga pri analizi problema apsurdna. Apsurdnost svega njegova je polazna točka, a na kraju svojih razmatranja ipak dolazi do zaključka kako apsurd ne može biti isključivo u čovjeku ili svijetu već u njihovoj uzajamnoj prisutnosti i djelovanju. Apsurd za njega tako predstavlja jaz između čovjekovih želja i mogućnosti koje se pred njega stavljaju u svoj surovosti ovoga svijeta. Camusov se književni opus i promišljanje o apsurdnu može podijeliti u dva stadija – negativni i pozitivni. Negativnim stadijem zagovara apsurd i samoubojstvo, na prijelaznome razdoblju odbacuje samoubojstvo i teži pozitivnim životnim vrijednostima dok naposljetku važnost pridaje pobuni i zajedništvu na putu ka krajnjoj svrsi – sreći i boljemu životu.

Ključne riječi: *apsurd, Albert Camus, Stranac, Mit o Sizifu, Kuga, Pobunjeni čovjek*

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Problem apsurda.....	2
3. Camusovo shvaćanje apsurda.....	3
3.1. <i>Stranac</i>	6
3.2. <i>Mit o Sizifu</i>	9
3.3. <i>Kuga</i>	12
3.4. <i>Pobunjeni čovjek</i>	13
4. Zaključak	14
5. Popis literature.....	16

1. Uvod

Pod nazivom „filozofija egzistencije“ podrazumijeva se niz suvremenih filozofskih pravaca koji dijele stav o tome kako se termin „egzistencija“ ne može upotrebljavati kao sinonim opstanku uopće već ona prije označava „način bitka i osebujno izvršenje ljudskog opstanka u njegovoj jednkrotnosti, konačnosti i povijesnosti“.¹ Preciznije, naglasak egzistencije jest na mogućnosti slobodnog odlučivanja o vlastitoj sudbini, dakle, na načinu ljudskog postojanja, a ne pukog postojanja nečega uopće. Samim time egzistencijalna filozofija kao polaznu točku svojih filozofskih promišljanja uzima egzistenciju (bitak) nasuprot dotad ustaljenoj esenciji (biti). Predmet istraživanja je čovjek i njegova svakodnevnica, njegova bačenost u svijet i sva iskušenja koja ga prate na životnom putu – strah, patnja, tjeskoba, besmislenost te naposljetku i neizbježna smrt. Bez obzira na navedene zajedničke točke, treba razlikovati svaki od triju pravaca filozofije egzistencije, a prema Kalinu (1991.) to su: filozofija egzistencije sa predstavnicima K. Jaspersom i G. Marcelom zatim egzistencijalna filozofija s glavnim predstavnikom M. Heideggerom te egzistencijalizam u kojem se najviše ističu J. P. Sartre, M. Merleau-Ponty i A. Camus.

Naglasak u ovome radu stavlja se dakako na Alberta Camusa i njegova filozofijska promišljanja u pogledu egzistencije i apsurdnosti svijeta s kojom se ona susreće. Upravo zbog toga, u suvremenoj se književnosti uz njega sve češće veže atribut „filozof i književnik apsurdna“.² Kroz svoja djela Camus postepeno razvija ideju apsurdnosti života. Svijet vidi kao ono apsurdno dok čovjeka poistovjećuje sa Sizifom. Glavni cilj mu je pomiriti nesklad koji je nastao između čovjekovih želja i mogućnosti koje mu se pružaju u ovome surovome svijetu. Od apsurdnosti, preko samoubojstva, sreću i bolji život čovjek će pronaći u zajednici.

U prvome poglavlju ovoga rada donesen je opći prikaz problema apsurdna u filozofiji. Drugo poglavlje bavi se prikazom cjelokupnog Camusovog shvaćanja apsurdna, a zatim su u potpoglavljima detaljnije razrađena četiri Camusova djela i apsurdna misao koja se razvijala u njima. Analizirana su redom djela: *Stranac*, *Mit o Sizifu*, *Kuga* te *Pobunjeni čovjek*.

---

¹ Filipović, Vladimir. *Filozofski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1989., str. 109

² Kranjčević, Kristina. *Propovjednik i Albert Camus. Pitanje smisla. Kateheza* 33, br. 3, 2011., str. 276

2. Problem apsurdna

Riječ „apsurd“ dolazi od latinskog *absurdus* što u doslovnom prijevodu znači besmislen.³ Apsurdnost se tako suprotstavlja svakom logičkom, razboritom mišljenju. Biti apsurdan značilo bi protiviti se načelima logičkog mišljenja, svemu onome savršenom i harmoničnom. Dakle, biti nesavršen, neskladan, proturječan, besmislen znači isto što i biti apsurdan.⁴ Apsurd se u upotrebi prvi puta pronalazi u uzrečici *credo, quia absurdum* (vjerujem, jer je besmisleno) koja se pripisuje Tertulijanu, a služila je kao dokaz da se vjera u najviše biće, Boga, ne može racionalno dokazati već samo paradoksom, odnosno apsurdom vjere.⁵

Pojam apsurdna s obzirom na svoju subjektivnu narav, odnosno promatranjem čovjekova načina života u okrutnom i često suprotstavljenom svijetu, postaje središnja tema filozofije egzistencije, a samim time i francuskog egzistencijalizma.⁶ Veliki se raskorak događa između objektivnoga svijeta i subjektivnoga načina na koji čovjek svakodnevno doživljava isti. Nakon što uvidi besmislenost svoje egzistencije, čovjek ostatak života provodi osjećajući patnju i bol, svakodnevni život mu postaje mučan, a svijetom počinje hodati kao stranac. Očajava nad besmislenom situacijom u kojoj se našao i ista mu se nameće kao koja nerješiva, navodeći ga tako na odustajanje od života.

Karl Jaspers, jedan od utemeljitelja egzistencijalizma, u svome djelu *Filozofska vjera* progovara upravo o apsurdnom na način da ga određuje kao „nemogućnost prevladavanja razlike između subjektivnoga i objektivnoga, zrcaljenoga u graničnoj situaciji“.⁷ Granične situacije označavaju one situacije koje čovjeka figurativno dovode do samoga ruba, do litice njegova uma gdje mu se počinje postavljati pitanje: Skočiti ili ne skočiti? Naspram svih ostalih situacija sa kojima se ljudska egzistencija susreće, granične situacije ostaju nepromjenjive iz razloga što u sebi podrazumijevaju svakodnevnu patnju i borbu za život, krivnju te naposljetku i susret sa neizbježnom smrću.⁸ Razlog postojanja ovakvih situacija upravo je stavljanje na kušnju čovjekove egzistencije, prisiljavajući je na tako da donošenjem odluka prevlada spoznaju svoga pukog postojanja.⁹

---

³ Filipović, Vladimir. *Filozofski rječnik.*, str. 37

⁴ Isto.

⁵ Apsurd. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.* Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ Granična situacija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.* Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

⁹ Isto.

3. Camusovo shvaćanje apsurdna

Albert Camus polazi od osnovnog stava da je sve apsurdno, dakle svijet je apsurdan jednako onako kao i čovjek koji živi u njemu.¹⁰ S obzirom na navedeno, apsurdno bi bilo uopće i promišljati o apsurdnu. Kako bi riješio nastalo proturječje, Camus zaključuje kako apsurd proizlazi isključivo iz uzajamne prisutnosti čovjeka i svijeta, a ne u svakome od njih pojedinačno.¹¹ Stoga se može sabrati kako je apsurd za Camusa „nepremostivi jaz između čovjeka i svijeta“¹². Do spomenutog jaza između čovjeka i svijeta dolazi isključivo zbog čovjekove težnje za jednostavnošću, jasnoćom te bliskošću sa svijetom koji ga okružuje. Taj svijet nažalost ne funkcionira na isti način. Izvan sigurnosti i topline čovjekova doma nalazi se surova i okrutna stvarnost. Priroda koja stoljećima ostaje neobjašnjena i zbog toga izrazito strana čovjeku. U takvom hladnom svijetu, punom misterije, čovjek se osjeća kao stranac, počinje na sebi primjećivati znakove nesigurnosti, tjeskobe, očajja, apsurdna...

O čovjeku kao o strancu i o njegovoj bačenosti u ovaj svijet progovara Camus. On u svojim djelima opisuje banalnost svakodnevice i dolazi do spoznaje njezine apsurdnosti.¹³ Nakon svijesti o apsurdnu, Camus traži od čovjeka da pronađe vlastite vrijednosti u životu kojima će nadići apsurd, dakle prihvatiti ga, a ne negirati. Upravo se u tome ogleda glavni cilj koji je htio postići: „prodrmati svoje doba i probuditi ga iz ravnodušja, bavljenja nebitnim stvarima i zabavom.“¹⁴ Prethodno navedeno se zasigurno može povezati i sa današnjim društvom koje je također potrebno „protresti“ i „probuditi“ da od pukog življenja, sitnih strasti i užitaka koje si priušte teže višim vrijednostima koje će pomoći ne samo njima nego i cijeloj zajednici.

Kroz Camusova djela uočava se odraz vlastitog iskustva, njegov život bio je obilježen siromaštvom, bolešću i ratom. Godine 1942. objavljuje roman *Stranac* u kojemu progovara o relativno novoj temi – o apsurdnosti čovjeka i svijeta. Iste godine objavljuje filozofski esej *Mit o Sizifu* kao odgovor na prethodno objavljeni roman, s obzirom na to da u njemu također razlaže apsurd kao jaz koji se javlja između čovjeka i svijeta. Nakon rata svoju filozofiju apsurdna Camus opisuje i u dramama *Nesporazum* i *Kaligula*, a potom 1947. godine izlazi roman *Kuga* koji na simboličan način progovara o odsječenosti Francuske od ostatka svijeta za vrijeme rata

---

¹⁰ Milošević, Nikola. *Ideologija, psihologija i stvaralaštvo*. Duga, Beograd, 1972., str. 222

¹¹ Isto.

¹² Isto., str. 223

¹³ Kranjčević, Kristina. *Propovjednik i Albert Camus. Pitanje smisla.*, str. 277

¹⁴ Isto.

pod Njemačkom okupacijom – opisuje se grad kojim je zavladao kuga, a njegovi stanovnici odsječeni od svijeta osuđeni su jedni na druge i jedini izlaz iz nastale situacije nalazi se u zajedništvu. Pitanjem zajedništva Camus započinje svoju društvenu etiku naspram apsurdnosti pojedinca koju je zagovarao u *Strancu*, u *Kugi* se sada progovara o ujedinjenju svih, u brizi za druge.¹⁵ Potom, u drami *Pravednici* dalje razvija svoju misao ka revoluciji i njezinoj radikalnosti: „je li dozvoljeno žrtvovati tuđi život za njezine ciljeve?“¹⁶

Književni opus koji je Albert Camus ostavio iza sebe služi kao prikaz razvoja njegove apsurdne misli, od nulte točke pa sve do trenutka pobune. Negativan stav razjasnio je u djelima *Stranac*, *Kaligula*, *Nesporazum* i *Mit o Sizifu*, odnosno *Mit* mu već služi kao prekretnica budući da u njemu najavljuje pozitivne vrijednosti koje će u narednim djelima sve više doći do izražaja, a to su djela: *Kuga*, *Opsadno stanje*, *Pravednici* i *Pobunjeni čovjek*.¹⁷ „Camus izražava pobunu kroz gestu odbijanja ili negacije, ali i kroz obranu i prihvaćanje određenih vrijednosti.“¹⁸ Uočavanjem besmisla koji prožima ljudski život, Camus se zalaže za pozitivne vrijednosti života i uzdizanja njegova dostojanstva iznad ništavila i apsurdnosti, Camusevim riječima: „Veličina čovjeka je u njegovoj odluci da bude jači od svoje sudbine.“¹⁹ U ovome trenutku apsurd se postavlja kao ono pozitivno u životu svakoga pojedinca. Njegova je svrha osvijestiti čovjeka i potaknuti ga da promijeni stanje u kojem se sasvim slučajno našao, a sve to za dobrobit društva i svijeta jer „nesretan i pesimističan čovjek ne može pomoći drugom čovjeku u nevolji.“²⁰

Zaključno za ovo poglavlje izdvojena je Camusova filozofija apsurdna u tri stadija. U prvome stadiju kao jedan od glavnih problema nameće se problem samoubojstva i besmisao svega onoga što je prolazno – čovjeka.²¹ Istražuje se čovjekov odnos prema svijetu kojim vlada apsurd i ništavilo, a bez postojanja životnih vrijednosti preispituje se sudbina i položaj pojedinca u svijetu i svemiru. Samoubojstvo se počinje činiti kao jedini izlaz. „Smrt je olakšanje i oslobođenje, ali ujedno i rezultat težine, mučnine iz bezrazložnosti egzistencije.“²² Svojim prvim djelima, *Kaligulom* i *Strancem*, Camus tako zagovara svojevrsni nihilizam – niječe svaku

---

¹⁵ Isto., str. 292

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto., str. 295

¹⁸ Isto.

¹⁹ Cit. prema Kranjčević, Kristina. *Propovjednik i Albert Camus. Pitanje smisla.*, str 295

²⁰ Isto., str. 296

²¹ Šimundža, Drago. *Apsurd i nada Alberta Camusa. Osvajanje smisla nad besmisлом.* Crkva u svijetu 4, br. 2, 1969., str. 171

²² Lunić, Anita. *Između književnosti i filozofije: egzistencijalizam mediteranskog kruga. Albert Camus i Antun Šoljan.* Filozofska istraživanja 35, br. 1, 2015., str. 84

vrijednost koja postoji u životu dok čovjeka drži pukim strancem i samo jednim od mnogih prolaznika ovoga svijeta. Upravo je to mjesto nastanka apsurdna prema Camusu – susret čovjekove težnje za srećom i spoznajom istine sa surovošću svijeta koji ga iz dana u dan okružuje.²³ Čovjek je bio primoran pomiriti se sa smrću i apsurdnošću života. Ipak, Camus se ne zadržava previše pri ovakvoj misli već ju postepeno razvija ka sasvim suprotnom gledištu. Drugi stadij tako predstavlja prijelazno razdoblje između negativnog i pozitivnog – između apsurdna i nade. Zbog težnje da se nadiđe absurd i pronađe smisao u *Mitu o Sizifu* otklanja samoubojstvo kao rješenje besmisla budući da se ne može sve svesti pod negaciju.²⁴ „Činjenica da je svijet apsurdan, spoznaje Camus, ne može izbrisati činjenicu da čovjek želi živjeti.“²⁵ Upravo je stoga uslijedio posljednji stadij – stadij pobune. U ovome stadiju pojedinac se uzdiže iznad apsurdna, on prihvaća stanje u kojem se nalazi i želi nastaviti živjeti. Došlo je do nužnosti suprotstavljanja apsurdnu i smrti za dobrobit cijele zajednice. Camus konačno okreće leđa razornosti nihilizma i samoubojstava koji su bili dominantni u prvome stadiju, a sada svu nadu polaže u čovjeka i njegovu volju za izgradnjom društva i svijeta. Zajednica u kojoj pojedinac živi više ne predstavlja neprijatelja kao u *Strancu*. Čovjek sada živi za druge, poznati Camusov citat koji ističe solidarnost: ja se bunim, dakle mi jesmo. U konačnici čovjek postiže sreću.

U narednim potpoglavljima slijedi detaljniji prikaz Camusova razvoja apsurdne misli u svakom djelu pojedinačno. Analizirana su neka od njegovih glavnih djela: *Stranac*, *Mit o Sizifu*, *Kuga* i *Pobunjeni čovjek*.

---

²³ Guć, Josip. *Etički aspekti Camusova Pobunjenog čovjeka*. Filozofska istraživanja 37, br. 2, 2017., str 272

²⁴ Cit. Šimundža, str. 172

²⁵ Isto., str. 174

3.1. *Stranac*

Najpoznatiji, a ujedno i najznačajniji Camusov roman, *Stranac*, za središnju temu uzima besmislenost Mersaultovog života. Upravo se stoga filozofijom apsurdna mogu objasniti svi Mersaultovi postupci u romanu, ali i stil romana kojemu isti pridonose stvarajući na taj način „onaj osbiti, „telegrafski“, „suvi“, „bezlični“ stil Kamijeva romana.“²⁶ „U njemu nema složenih tematskih sklopova, nema širine zahvata u oblikovanju, nema ni eksperimentalne upotrebe različitih stilova, puno je manje pak modernističkih tehničkih postupaka.“²⁷ Roman je pisan u prvom licu te stoga nalikuje svojevrsnom zapisu u kojemu pripovjedač iznosi isključivo svoja uvjerenja bez ikakvih vanjskih utjecaja kao što su politička ili religiozna uvjerenja.²⁸ Također, roman je podijeljen u dva dijela – Mersaultov život prije „nesreće“ i život nakon, a detaljnije su oba opisana u nastavku.

Prvi dio romana započinje smrću majke glavnoga junaka Mersaulta. Kroz cijeli prvi dio romana prati se Mersaultov životni automatizam u kojemu se više ne vidi nikakav krajnji cilj ili svrha pokrenuta voljom ili emocijama.²⁹ Upravo zbog toga, majčina smrt mu u jednu ruku predstavlja „problem“, odnosno, prekid ustaljene svakodnevice i prisilu na izostanak sa posla te putovanje autobusom od nekoliko sati. Bez obzira na tragediju koja ga je zadesila, Mersault je prisiljen vratiti se u svoju svakodnevicu kao da se ništa nije niti dogodilo. „Pomislih da je prošla još jedna mučna nedjelja, da je mama već pokopana, da ću ponovo na posao i da se, sve u svemu, ništa nije promijenilo.“³⁰ Užurbana svakodnevica svako je prokletstvo današnjice koje je Camus htio posebno naglasiti – čovjek gubi svoju osjećajnost u ispraznosti svijeta; vremena za prepuštanje emocijama jednostavno više nema. O Mersaultovoj apsurdnoj misli svjedoči i način na koji je primio vijest o majčinoj smrti. Ona ga naime nije previše pogodila što je i uočljivo već u prvim, svima zasigurno poznatim rečenicama: „Danas je mama umrla. Ili možda jučer, ne znam.“³¹ Jednako tako, Mersault je spavao gotovo cijelim putem do Marenga, gdje se održavao pokop. Motiv sna se pojavljuje još nekoliko puta u romanu i to u trenutcima u kojima bismo to najmanje očekivali. Ovakav gubitak energije i često drijemanje glavnoga junaka u situacijama koje su sve samo ne uobičajene – smrt majke, zatvor - mogu se protumačiti samo kao bijeg od surove stvarnosti. San tako predstavlja nadu da će sve neprilike nestati jednom

---

²⁶ Milošević, Nikola. *Ideologija, psihologija i stvaralaštvo.*, str. 222

²⁷ Solar, Milivoj. *Suvremena svjetska književnost.* Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 209

²⁸ Isto., str. 210

²⁹ Kovač, Nikola. *Sukob bića i ideala.* Svjetlost, Sarajevo, 1975., str 80

³⁰ Camus, Albert. *Stranac.* Preveo Zlatko Crnković, Globus Media, Zagreb, 2004., str 20

³¹ Isto., str. str. 7

kada se opet probudimo. Ipak, iako mu se pruža nekoliko mogućnosti za promjenu, Mersault svaku od njih odbija. Na svaku moguću prekretnicu u životu, na svaku priliku koja mu se ukaže Mersault odgovara riječima „svejedno mi je“. Susjed Raymond tako ga jednom prilikom upita želi li mu biti prijatelj, a on odgovara da mu je svejedno: „Bilo mi je svejedno jesam li mu prijatelj ili nisam, a činilo mi se da je njemu zaista stalo do toga.“³² Identičan odgovor daje i kada Raymond od njega traži da mu bude svjedok, kada ga Marie upita želi li ju uzeti za ženu ili kada mu šef ponudi posao u Parizu. Iznenađen dobivenim odgovorom, šef mu postavlja pitanje zar ne bi želio promijeniti svoj život, a na što mu Mersault odgovara: „ (...) da se život ne može nikad promijeniti, da svakako jedan život vrijedi koliko i drugi, i da nemam ništa protiv ovakva života kakav ovdje vodim. (...) nisam vidio razlog da mijenjam život.“³³ U ovome trenutku najbolje se vidi Mersaultovo odustajanje od života i svaka nada koju je izgubio. Prestaje se boriti za budućnost te se prepušta u ruke surovoga svijeta. Vodeći sasvim običan život, Mersault se predaje sitnim svakodnevnim užicima, a leđa okreće svakom većem događaju u životu. „Vezan isključivo za sadašnji trenutak, on nastoji da iz njega izvuče maksimum ličnog zadovoljstva, svjestan neizmjenljivosti životnog toka.“³⁴ Mersault tako nakon majčine smrti nastavlja „normalno“ živjeti, baš kao i do sada. Uživa u trenutku i sitnim užicima - kupanje, kino, vođenje ljubavi – te zbog svoje ravnodušnosti prema majčinoj smrti nailazi na kritiku od strane cijeloga društva. Glavna promjena u njegovu životu uslijedila je nakon „nesreće“ - slučajnog ubojstva Arapina, a njome se bavi drugi dio romana.

Boravak u zatvoru, koji se proteže kroz čitavi drugi dio romana, predstavlja Mersaultovo najteže iskušenje do sada. Hladnoća zatvorske ćelije dovodi Mersaulta do spoznaje o samoći i distanci koja je nastala između njega i svijeta.³⁵ Svjestan je da ga je do samoće dovelo upravo odbacivanje društvenog i religijskog morala i da jedini spas može pronaći u samome sebi – u otporu.³⁶ Prvotni plan bio je suditi Mersaultu za ubojstvo Arapina, odnosno, zašto je je ispalio četiri dodatna hitca u beživotno tijelo koje je ležalo na zemlji. Spomenuti događaj se nebrojeno puta uspoređivao sa bešćutnošću glavnoga junaka na dan kada je sahranjena njegova majka. S obzirom na to da nije pustio niti jednu suzu, smatrali su ga čudnim i odbijali razumjeti. Jedino što je Mersault želio je pravo glasa u toj sudnici i na taj način uvjeriti ih da pripada ovome svijetu jednako onoliko koliko i oni, jer kao što je nagovijestio u prvome dijelu romana – svaki život je jednako vrijedan, bio on običan ili spektakularan. O navedenom svjedoči i sljedeći

---

³² Isto., str. 26

³³ Isto., str. 34

³⁴ Kovač, Nikola. *Sukob bića i ideala.*, str. 80

³⁵ Isto., str. 82

³⁶ Isto., str. 83

citat iz djela: „Zaželio sam da ga uvjerim da sam kao i drugi ljudi, baš kao i drugi ljudi. Ali od svega toga ne bi zapravo bilo velike koristi, i iz lijenosti sam odustao od svoga nauma.“³⁷ Nakon distanciranja od drugih, a zatim shvaćanja definitivne samoće, Mersault je tako došao do konačnog stadija razvoja svoje osobnosti – odustajanje od ovoga svijeta i društva te prihvaćanje situacije u kojoj se nalazi – prihvaća biti stranac.³⁸ Nakon što je osuđen na smrt, Mersault se ponovno vraća u stanje gdje mu sve postaje svejedno. U ovome slučaju to je smrt u tridesetoj ili sedamdesetoj godini života „jer će, naravno, u oba slučaja drugi ljudi i druge žene i dalje živjeti, i to na tisuće godina. Uvijek ću ja biti onaj koji će umrijeti, bilo sada, bilo za dvadeset godina.“³⁹ Upravo je spoznaja apsurdnosti života, smrti i pomirenje sa istima vrhunac Mersaultove misli. „Smrt ne biva gora i besmislenija od života i s takvim uvjerenjem o apsolutnom kraju, Mersault je mirno prihvaća.“⁴⁰

Bez obzira na to što Mersaultov život završava padom u beskrajno ništavilo, on uviđa da je sretan i da je oduvijek bio sretan jer je ostao pri svojim uvjerenjima i proživio život najbolje što je mogao, zato mu ni dodatnih dvadeset godina života ne bi ništa puno značilo. „... Merso se prikazuje kao Sizif koji umire ne napuštajući svoju stijenu. On će umrijeti bez nade ali i bez očajanja.“⁴¹ Pored ravnodušnosti koja je prikazana u pojedincu, Camus je veliki naglasak stavio i na društvo, odnosno kritiku njihove ravnodušnosti budući da ne žele shvatiti Mersaultovo ponašanje već ga jednostavno osuđuju na smrt samo iz razloga što „drugačiji“ od njih - iskren je i vrlo malo govori.

---

³⁷ Camus, Albert. *Stranac.*, str. 53

³⁸ Kovač, Nikola. *Sukob bića i ideala.*, str. 83

³⁹ Camus, Albert. *Stranac.*, str. 89

⁴⁰ Kranjčević, Kristina. *Propovjednik i Albert Camus. Pitanje smisla.*, str. 293

⁴¹ Kovač, Nikola. *Sukob bića i ideala.*, str. 82

3.2. *Mit o Sizifu*

Mit o Sizifu književni je esej o apsurd, a budući da Mersault, junak iz *Stranca*, živi apsurdnim životom i da *Mit* izlazi nakon njega, može se smatrati svojevrsnim teorijskim odgovorom na spomenuti roman. Glavnu temu svoga djela Camus otkiva već prvom rečenicom: „Postoji samo jedan doista ozbiljan filozofski problem: to je samoubojstvo.“⁴² Nadalje smatra kako odgovoriti na pitanje vrijedi li ili ne vrijedi živjeti znači ujedno odgovoriti i na osnovno pitanje filozofije – samim se time uviđa važnost problema samoubojstva.

Cijela problematika djela započinje u trenutku kada čovjeka obuzmu apsurdne misli. Proučava se način na koji pojedinac odgovara na te misli, kako se sa njima nosi tijekom života, mogu li one opstojati zajedno ili se međusobno isključuju? Naime, opće je važeće kako je za uspjeh u životu potrebno postići određenu svrhu. Što veći broj vrijednosti i veći smisao život ima, on se više cijeni.⁴³ Svjestan spomenutih stereotipa, Camus se pita treba li izvršiti samoubojstvo ukoliko se uvidi besmisao ljudskoga života? Upravo iz toga progovara absurd. Čovjekova sreća i volja za beskonačnošću sukobljava se sa njegovom konačnošću, koja ga vuče u besmisleno ništavilo i gasi posljednju nadu i želju u njemu. Ovim putem stvara se paradoks koji zahtjeva od čovjeka da cijeni svoj život iako je svjestan njegove ograničenosti i besmislenosti.⁴⁴ Ipak, Camus uviđa kako mnogobrojni ljudi imaju uvjerenja da nije vrijedno živjeti te se odlučuju za prisilnu smrt. Stoga ne čudi što se o samoubojstvu „uvijek raspravljalo kao o društvenoj pojavi.“⁴⁵ Izvor želje za okončanjem života Camus svakako pronalazi u srcu pojedinca, ali za njegovu odluku i njegov definitivni kraj krivi njegovu okolinu: „No, trebalo bi znati je li baš toga dana neki nesretnikov prijatelj s njim razgovarao ravnodušnim tonom. Taj je krivac.“⁴⁶ Time Camus potvrđuje da je ipak postojala nada, koliko god malena bila, šansa da netko na vrijeme primijeti promjenu i pruži pomoć drugome. Ubiti se za Camusa ne znači ništa drugo doli odustati, priznati da nas je život sustigao i nemilosrdno pregazio jer smo ga prvobitno odbili razumjeti, jer smo sami sebi priznali da ne postoji smisao i da nikada neće moći niti postojati, jer jedino što u svome životu ne možemo promijeniti jest naša konačnost.⁴⁷

---

⁴² Camus, Albert. *Mit o Sizifu*. Prijevod Jelena Butković, Lektira d.o.o., Kostrena, 2019., str. 17

⁴³ Kranjčević, Kristina. *Propovjednik i Albert Camus. Pitanje smisla.*, str. 294

⁴⁴ Isto., str. 294

⁴⁵ Camus, Albert. *Mit o Sizifu.*, str 18

⁴⁶ Isto., str. 19

⁴⁷ Isto., str. 19

Osjećaj apsurdnosti za Camusa podrazumijeva raskol između čovjeka i njegova života.⁴⁸ Čovjek teži za jasnoćom života. Želi saznati sve istine te stoga stalno nešto propituje. Svijet i priroda mu ostaju skriveni jer nije uvijek moguće na sve logički odgovoriti. Život kakvim ga čovjek poznaje ostaje nepotpun, a on se u njemu počinje osjećati poput stranca. Reći da je svijet apsurdan nije u potpunosti točno kao ni to da je čovjek sam po sebi takav. „Ali ono što je apsurdno, to je sučeljavanja toga iracionalnog i one žarke želje za jasnoćom čiji vapaj odzvanja duboko u čovjeku.“⁴⁹ U trenutku, kada se uspoređuje surova stvarnost sa čovjekovim željama i mogućnostima, izvire apsurd koji svoje mjesto pronalazi u ljudskom duhu te zajedno sa njim završava smrću.⁵⁰

Čovjek postaje žrtva svojih istina. Toliko je za njima težio, a sada, jednom kada ih je napokon dostigao, ne može ih se osloboditi. Budući da je sada osuđen na patnju, htio bi da ih nikada nije niti spoznao. Jednom kada čovjek postane svjestan svoje apsurdnosti, postaje neodvojiv od nje, postaje zarobljen.⁵¹ Čovjek tijekom života nerijetko zapada u klopku koju mu svijet postavlja - u automatizam. Upravo toga bio je svjestan i Camus: „Ustajanje, tramvaj, četiri sata rada u uredu ili tvornici, ručak, počinak i tako ponedjeljak, utorak, srijeda, četvrtak, petak i subota u istom ritmu.“⁵² Problem zapadanja u automatizam razložen je također i u prethodnom djelu, u *Strancu*. Osim jednolične svakodnevice, automatizam sa sobom donosi i osjećaj ravnodušnosti prema svijetu. Užurbani ritam života potisnuo je iz čovjeka ono što je najvažnije za odražavanje zdravog tijela i duha, a to je prepuštanje vlastitim osjećajima. Baš kao u romanu, bez obzira na tragediju ili uspjeh koji nam se u životu dogodi, nemamo puno vremena za reagirati na njega primjerenim načinom. Ukoliko bi se prepustili osjećajima da nas nose ne bismo mogli postići krajnji cilj i vrijednosti života. Moglo bi se priznati kako je postalo nužno odvajati privatno od poslovnog, odnosno, ono privatno kao da više niti ne postoji. Mersault je tako u trenutku velike promjene u svome životu (gubitak majke) bio primoran nastaviti normalno živjeti i potisnuti emocije. Nalet misli o majci naglo je prekinula spoznaja da se već u ponedjeljak ujutro mora pojaviti na poslu i cijelo radno vrijeme provesti ne pokazujući žaljenje ili bilo kakve druge emocije. Glavni junak tako upada u ravnodušje sa svijetom.

---

⁴⁸ Isto., str. 20

⁴⁹ Isto., str. 35-36

⁵⁰ Isto., str. 45

⁵¹ Isto., str. 46

⁵² Isto., str. 27

Ipak, ništa nije vječno pa tako ni stanje apsurdna i ravnodušnosti u kojem se čovjek nalazi. Nastala situacija puca u određenoj točki, čovjeka se želi prikazati krivim i prisiliti ga da okonča život. Camus naprotiv odbacuje samoubojstvo, a izlaz iz apsurdna vidi u pobuni. Pobuna je „... neprestano sučeljavanje čovjeka i njegove vlastite tame. Ona preispituje svijet u svakom njegovom trenutku.“⁵³ Camus tako daje primjer dvojice ljudi koji žive isti broj godina i samim time im život nudi isti broj iskustava, ali to ne mora nužno značiti da će oni u konačnici i proživjeti isti broj iskustava. Jer naš život ne ovisi ni od koga drugoga već od nas samih. Naš je zadatak u ovome svijetu biti svjestan svake prilike koja nam se pruža i prigrliti je objeručke. „Osjećati svoj život, svoju pobunu, svoju slobodu, i to što je moguće više, to znači živjeti i to što je moguće više.“⁵⁴ Uz tri zaključka koja izdvaja iz cjelokupnog promišljanja apsurdna, moja pobuna, moja sloboda i moja strast, Camus smatra kako je potrebno znati ugoditi sebi i svojim strastima, jer ne znati razveseliti dušu znači već ju prodati.⁵⁵

Kao posljednje poglavlje ovoga eseja Camus izdvaja grčki mit o Siziifu. Pored opisa Siziifa i pozadinske priče koja ga je dovela sve do apsurdne kazne, Camus Siziifa uspoređuje sa suvremenim čovjekom. Apsurdna kazna očituje se u tome da cijelo biće ulaže snagu i energiju da dovrši posao koji je zapravo nemoguće dovršiti, on je uzaludan i tragičan ukoliko je svjestan svoje muke i besmislenosti.⁵⁶ Siziifovo lice koje svakodnevno iznova proživljava patnju i bol već je i samo postalo kamen.⁵⁷ Stoga se postavlja pitanje, postaje li i čovjek iz dana u dan sve više nalik svojoj patnji? U koliko se mjeri današnji čovjek razlikuje od Siziifa iz grčke mitologije? Camus smatra kako današnji radnik iz dana u dan dijeli jednaku apsurdnu sudbinu baš poput Siziifa.⁵⁸ Tragičnost takve sudbine leži u čovjekovoj svijesti o njoj, ali ipak ona nije nepobjediva. Može se nadići pobunom i prezirom, jer „Sama borba do vrhunca dovoljna je da ispuni čovjekovo srce.“⁵⁹ Jednako tako Camus zaključuje kako treba Siziifa zamisliti sretnim dok obavlja svoju besmislenu kaznu, jer nakon što je postao svjestan apsurdna, on se usuđuje nastaviti suživot sa njim, ali na način da prkosi sudbini.

---

⁵³ Isto., str. 69

⁵⁴ Isto., str. 78

⁵⁵ Isto., str. 88

⁵⁶ Kranjčević, Kristina. *Propovjednik i Albert Camus. Pitanje smisla.*, str. 294

⁵⁷ Camus, Albert. *Mit o Siziifu.*, str. 145

⁵⁸ Isto., str. 145

⁵⁹ Isto., str. 147

3.3. *Kuga*

Kuga je djelo koje se u velikom dijelu ogleda kao sinteza Camusove misli: „U njoj se naime vidi apsurdna vizija svijeta i izrazita težnja čovjeka da umanjí posljedice stanja u kojemu se našao.“⁶⁰ Budući da se suprotstavlja logici apsurdá, stoji na granici dvaju stadija Camusove misli – negativnog i pozitivnog stadija.⁶¹ Sama fabula djela jasno se pretpostavlja već iz naslova. Djelo prati život nekoliko likova za vrijeme epidemije kuge. Prvi važan korak u borbi protiv kuge bilo je uopće prihvatiti postojanje iste, prihvatiti stanje koje ih je iznenada zadesilo. Baš kao i apsurd. Negiranjem kuge ili apsurdá oni samo još više žive i stvaraju veće posljedice. Ozbiljnost novonastale situacije prvi uviđa doktor Rieux. Tek nakon što su mu se pridružili ostali dobrovoljci, kuga je pobijedena. Završni je i ključni korak u borbi protiv kuge tako bilo upravo zajedništvo. Ipak, ukoliko se čovjek ne bude stalno borio protiv kuge, ona će se jednoga dana ponovno vratiti i napraviti jednaku štetu, ako ne i veću.⁶²

Naime, Camus se nije trudio sakriti činjenicu da se ovdje ne radi o pravoj kožnoj bolesti, o nečemu fizičkom i opipljivome. Riječ je zapravo o psihološkom stanju čovjeka, o načinu na koji se on nosi sa apsurdom, o njegovu položaju i stilu života koji ga dovodi do smrti jednako kao i kuga. „Apsurd je samo promijenio ime, postao je još zarazniji, kuga, i nametnuo se ponovno.“⁶³ Uz sav pesimizam koji djelo *Kuga* pruža svojom simbolikom, Camus u ovo djelo ipak postavlja optimističnog čovjeka dajući mu ulogu junaka, a ne više običnoga čovjeka koji se u svijetu osjeća kao stranac ili koji radi uzaludan posao kao Sizif na planini. Nova uloga koju čovjek dobiva, uloga junaka, potiče ga da ne odustaje od života već da uz pomoć zajedništva teži boljem životu.

---

⁶⁰ Cit. Šimundža, str. 177

⁶¹ Isto.

⁶² Isto., str. 179

⁶³ Isto.

3.4. *Pobunjeni čovjek*

Baš poput čovjeka u prethodnom djelu, *Pobunjeni čovjek* također teži poboljšanju ovoga života i osjećaju sreće, on nikako ne zahtijeva niti jedan drugi život ili svijet.⁶⁴ Camus stoga poziva svakoga na pobunu. Nužno je ustati se i pobuniti protiv nesklada koji je nastao između čovjekovih želja i mogućnosti koje mu svijet pruža. Ovim se Camusovim djelom također otvaraju putevi prema drugim ljudima, prema ljudskoj solidarnosti, naspram prethodnog stadija u kojemu je glavnu ulogu imao pojedinac te je vladao strogi individualizam.⁶⁵ Camus je postavio novi cilj: nadilaženje individualizma i stupanje u kolektiv. Zajedništvo tako postaje pobuna protiv svakoga režima koji će izdvojiti pojedinca i ugroziti njegov život, kao što je to bio slučaj sa Mersaultom. „Zajedništvo bez uvažavanja razlika postaje ropstvo, to jest totalitarizam.“⁶⁶

Čovjek želi živjeti i on jednostavno voli svoj život, bez obzira na to koliko mu se apsurdno on prikazuje. Iz toga razloga Camus „vidi nužnost i opravdanost toga skoka u ljudskoj privrženosti životu.“⁶⁷ Težnja za poboljšanjem ovoga života i sreća koju će putem postići, jača je i uvelike vrijednija za čovjeka od svake one apsurdne situacije u koju ga život svakodnevno iznova postavlja. Ta sreća sjajnija je od bilo kakve bijede ovoga svijeta, od svijeta u kojemu se sasvim slučajno našao, a sada jednostavno pronalazi načine kojima će si suživot sa njime učiniti što ugodnijim i vedrijim.

---

⁶⁴ Tarle, Jare. *Albert Camus - književnost, politika, filozofija*. Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1991., str. 91

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Cit. Šimundža, str. 177

4. Zaključak

Albert Camus postavio si je zadatak prodrmati i iz drijemeža probuditi društvo prikazujući apsurdnost i ravnodušnost svijeta kroz svoja djela. Književni opus koji je ostavio iza sebe vijerno prati razvoj njegova promišljanja o apsurd. Polazna točka u tim razmatranjima bila mu je misao o apsurdnosti svega. Ipak, ubrzo shvaća da tomu nije tako, da apsurd ne može biti niti u čovjeku niti u svijetu već u njihovoj uzajamnoj prisutnosti. Ključan zaključak do kojega dolazi ujedno je i definicija apsurga – nepremostivi jaz između čovjeka i svijeta. Postavlja se pitanje zašto je uopće došlo do takvoga jaza? Čovjeku je u prirodi da teži za jednostavnošću i istinom, on također ima svoje želje i ciljeve kojima se suprotstavljaju mogućnosti koje mu svijet nudi, odnosno, ne nudi. Prva na snagu stupa svijest o apsurdnosti, zatim nastupa individualizam u kojemu je potrebno pronaći vlastite vrijednosti u životu, a tek zatim, kao posljednje i krajnje rješenje javlja se pobuna i to uz pomoć zajedništva teži se boljemu životu i sreći.

Književna djela, a tako i cijeli njegov tijek misli može se podijeliti u dva stadija – negativni i pozitivni. Negativan stav Camus je objasnio u djelima *Stranac*, *Kaligula*, *Nesporazum* i *Mit o Sizifu*. Točnije, *Mit* se već uzima kao prekretnica s obzirom na to da u njemu odbacuje ono negativno, apsurd i samoubojstvo, a najavljuje pozitivne vrijednosti koje će u narednim djelima detaljnije razjasniti, a to su djela: *Kuga*, *Opsadno stanje*, *Pravednici* i *Pobunjeni čovjek*.

Romanom *Stranac* započinje Camusov negativan stadij. Radnja prati život naizgled običnog pojedinca i člana društva. Mersault zapada u automatizam i ravnodušnost svijeta zbog čega biva osuđen na smrt. Pomisao na skorbu smrt u njemu nije rasplamsavala preveliku želju za nastavkom života budući da je bio svjestan svoje konačnosti i bilo mu je sasvim svejedno hoće li umrijeti sada ili tek za dvadeset godina. Na samome kraju dolazi do sreće i zadovoljstva jer je bez obzira na sve kušnje koje je život stavljao pred njega ostao vjeran svojim uvjerenjima. Sljedeće analizirano djelo, *Mit o Sizifu*, filozofski je esej koji progovara o apsurd i samoubojstvu kojega nedugo zatim odbacuje, a zalaže se za pozitivne životne vrijednosti. Djelima *Kuga* i *Pobunjeni čovjek* Camus promiče pozitivan stav. Bez obzira na sve nedaće koje zateknu čovjeka on ne treba odustati od ovoga života već uz pomoć solidarnosti postići bolji život i sreću; pronaći ravnotežu i nastaviti suživot sa apsurdom, ali pod vlastitim pravilima.

Budući da je ustvrdio kako mnogi ljudi odustaju od života i posežu za samoubojstvom upravo iz razloga što žive život na način na koji ga je vodio i jedan od njegovih glavnih junaka apsurda, Mersault. Smatraju kako im život nema smisla jer svakoga dana iznova ustaju, doručkuju, odlaze na posao, ručaju, obavljaju kućanske poslove i spavaju, i tako stalno, u krug, u nedogled. Naposljetku ipak dolazi dan kada se čovjek zapita o smislu svoga života. Bez obzira na to koliko je godina prošlo, nikada nije prekasno za preuzeti život i sudbinu u svoje ruke. Apsurd se konačno kod Camusa očituje kao ono pozitivno. Njegova je svrha osvijestiti pojedinca i potaknuti ga da promijeni stanje u kojem se nalazi, da ne odustaje od života već da pogleda apsurdu života u oči i suprotstavi mu se. Krajnji cilj tako postaje dostizanje sreće.

5. Popis literature

1. Apsurd. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3454>
2. Camus, Albert. *Stranac*. Preveo Zlatko Crnković, Globus Media, Zagreb, 2004.
3. Camus, Albert. *Mit o Sizifu*. Prijevod Jelena Butković, Lektira d.o.o., Kostrena, 2019.
4. Filipović, Vladimir. *Filozofski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1989.
5. Granična situacija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23111>
6. Guć, Josip. *Etički aspekti Camusova Pobunjenog čovjeka*. Filozofska istraživanja 37, br. 2, 2017. <https://doi.org/10.21464/fi37206>
7. Kalin, Boris. *Povijest filozofije s odabranim tekstovima*. Školska knjiga, Zagreb, 1991.
8. Kovač, Nikola. *Sukob bića i ideala*. Svjetlost, Sarajevo, 1975.
9. Kranjčević, Kristina. *Propovjednik i Albert Camus. Pitanje smisla*. *Kateheza* 33, br. 3, 2011. <https://hrcak.srce.hr/112574>
10. Lunić, Anita. *Između književnosti i filozofije: egzistencijalizam mediteranskog kruga. Albert Camus i Antun Šoljan*. Filozofska istraživanja 35, br. 1, 2015. <https://hrcak.srce.hr/158719>
11. Milošević, Nikola. *Ideologija, psihologija i stvaralaštvo*. Duga, Beograd, 1972.
12. Solar, Milivoj. *Suvremena svjetska književnost*. Školska knjiga, Zagreb, 1997.
13. Šimundža, Drago. *Apsurd i nada Alberta Camusa. Osvajanje smisla nad besmisлом*. *Crkva u svijetu* 4, br. 2, 1969. <https://hrcak.srce.hr/92515>
14. Tarle, Jare. *Albert Camus - književnost, politika, filozofija*. Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1991.